

УДК 316.6

DOI 10.32755/sjeducation.2019.02.020

Борець Ю. В.,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ ЯК ОСНОВА СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті розкрито актуальну проблему психологічного впливу та соціальної взаємодії суб'єктів вищої школи в контексті створення безпечного освітнього середовища. Зазначено, що розвиток студента відбувається під час навчання, тому основне його суспільне й індивідуальне життя сконцентроване у сфері освіти. Встановлено, що розробка стратегії власного життя студента потребує інтелектуального і творчого підходу, професіоналізму, а тому завданням вищої школи є особистісний і професійний його розвиток. Доведено, що необхідність всебічного розвитку молоді викликана суспільною потребою у нових типах мислення і способах обробки інформації. Проведено порівняльну оцінку авторитарної вищої школи, яка передбачала виконання соціального замовлення на людину певного типу з сучасною традиційною вищою школою, яка продовжує бути орієнтованою на соціум, цілеспрямовано формувати особистість, потрібну для держави, спеціаліста-професіонала, який відповідав соціальному замовленню та був лояльним. З'ясовано, що в цій моделі децю ігноруються індивідуальні запити і потреби студентів, але вони захоплюються та задовольняються у випадку, коли відповідають інтересам держави.

Ключові слова: компетентність, громадянська компетентність, освітнє середовище, інновації, інноваційність, особистість.

Актуальність теми. Кожний історичний етап розвитку суспільства зі своїми політичними, економічними та соціальними проблемами висуває нові вимоги до особистості, актуалізує її певні соціально-психологічні властивості, необхідні для успішного розвитку. На етапі радикальних соціально-економічних перетворень, що здійснюються в Україні, зростає роль особистісної активності, відповідальності громадянської зрілості. Стратегії самоздійснення особистості на життєвому шляху значною мірою пов'язуються із виборами тактик міжособистісної взаємодії та взаємостосунків. У цих формах соціальної активності виявляються здібності індивіда, його провідні потреби, цілі, цінності, спрямовані на успішне особистісне самоствердження [2, с. 3–19].

Тому останнім часом зростає увага психолого-педагогічної науки до вивчення різних виявів життєтворчості, особистісних виборів, життєвої компетентності як передумов на шляху особистості до успішної самореалізації та взаємодії з навколишнім світом. Життєва компетентність є поєднанням свідомо та цілеспрямовано набутих знань, достатніх для розуміння закономірностей розвитку певного суспільства й свого місця в ньому, з власним життєвим досвідом та вмінням доречного його застосування для забезпечення успішної життєдіяльності. Життєва компетентність – широке поняття, що включає компетентність у різних сферах людської діяльності. Йдеться про те, що особистість повинна не тільки володіти певними знаннями, вміннями, навичками, але й бути спроможною їх використовувати як інструмент для вирішення життєвих проблем, виконання соціальних ролей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні технології психологічного впливу в освітньому середовищі вищої школи розглядають з позиції аксіології освіти (В. Зінченко, М. Нікандров), гуманістичної парадигми освіти та формування гуманітарної культури фахівця (І. Ісаєв, І. Колесніков, Л. Подімова, В. Сластьонін, А. Тряпціна), відновлення цілісного характеру освітнього процесу в єдності виховання та навчання (О. Леонтєв, В. Мухіна, Л. Новікова, О. Пашков), структурно-змістових характеристик освіти (Ю. Дик, Л. Пермінова, С. Шишов), поліфункціональності освіти в структурі людської діяльності (Б. Ананьєв, Л. Виготський, С. Рубіншейн, В. Слободчиков), філософії освіти (В. Краковський, В. Кларин, В. Сластьонін, В. Шадріков, Г. Щедровицький), філософії та напрямів вищої освіти (Ю. Швалб, В. Третьяченко, В. Рубцов, П. Самойленко, Т. Ткач, О. Хуторський, І. Якіманська).

Виклад основного матеріалу. Суспільно-економічні перетворення, швидкоплинність політичних, економічних, правових процесів, як і динамічність сучасного життя взагалі, вимагають від пересічної людини відповідної активності, визначеної громадянської позиції, ерудованості, компетентності. За визначенням ЮНЕСКО поняття компетентності є не що інше, як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, застосованих у повсякденному житті, що дозволяють особистості ефективно

діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення соціальних стандартів не тільки в різних сферах професійної діяльності, а й у широкій сфері суспільної практики.

Сучасна система освіти забезпечує розвиток компетентності в процесі навчання і виховання, набуття безпосереднього соціального досвіду в процесі предметного опанування знаннями, що дозволяє розглядати життєве середовище з різних сторін, а також у процесі формування здатності та мотивації людини до подальшого особистісного розвитку.

В умовах державотворення в Україні, яка стала на шлях демократизації, відкритості та гуманістичних орієнтацій, поряд з питаннями громадянської компетентності, ключовими стають проблеми пошуку національної ідеї, ціннісних орієнтирів, виховного ідеалу, нових тенденцій в освіті. Як стверджують науковці, перший етап трансформацій в країні завершено «завдяки інноваційному імпульсу, що надала «інформаційна хвиля» науково-технічного прогресу суспільства; прискорився темп цивілізаційного розвитку». Подальша логіка розвитку суспільства є логікою інноваційних реформ, серед яких значну роль відіграватимуть реформи освіти. Стрімкий розвиток сучасних знань та технологій вимагає синтезу науки і виробництва, що реалізується на рівні консалтингових центрів, які є осередками науково-технологічних досліджень країн і регіонів.

Сучасна соціально-економічна ситуація, що склалася в нашій країні, потребує сутнісних змін у всіх сферах суспільного життя, в тому числі й в освіті. Нагальні вимоги до сучасних освітніх установ були сформульовані в Законі України «Про освіту» та конкретизовані в національній доктрині освіти, де виділено одне з головних завдань – *стимулювання та розвиток інноваційних процесів*. Інновації в освіті пов'язані із загальними процесами у суспільстві, глобальними проблемами, інтеграцією знань і форм соціального буття. Тож характерною ознакою сучасної педагогіки постає **інноваційність** – здатність до оновлення, відкритість новому [6, с. 144–147].

Розвиток системи вищої та середньої освіти вимагає від педагогічної науки й практики вивчення і впровадження сучасних технологій та нових методів навчання дітей та молоді. Інновації

в педагогіці пов'язані із загальними процесами у суспільстві, глобалізаційними та інтеграційними процесами. Інноваційна діяльність в Україні передбачена Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», Державною програмою прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку. Інновації в освіті є закономірним явищем, динамічним за характером і розвивальним за результатами, їх запровадження дозволяє вирішити суперечності між традиційною системою і потребами в якісно новій освіті.

Істотні зміни в соціальній сфері на сучасному етапі розвитку суспільства потребують виявів громадянської компетентності в широкому плані життєдіяльності, де центральна увага приділяється активності особистості, у тому числі і в галузі освіти, права, моралі та ін. У цьому контексті великої значущості набуває така структурна властивість особистості як обізнаність та ерудованість у різних сферах громадського життя, що у свою чергу виступає в ролі базової характеристики особистості.

Серед багатьох проблем, що являють собою науковий і практичний інтерес для психологічної науки, є і проблема рівня громадянської компетентності молоді та юнацтва, не залежно від особливостей і форм їх включення у суспільні процеси.

Останніми роками в наукових працях психологами-дослідниками робляться спроби вивчати громадянську компетентність як психологічне явище, здійснюються підходи до визначення її структури та природи, формування й розвитку громадянської зрілості як системної властивості в структурі особистості. Більшість науковців зосереджує свою увагу на вивченні компетентності особистості в умовах навчання [1, с. 23–28].

Останнім часом у контексті психологічної науки виразно виявляється тенденція дослідження особистості в її суб'єктивно-ціннісних якостях. Значна увага приділяється вивченню можливостей, процесів та умов саморозкриття і саморозвитку людини на різних рівнях її суб'єктного самовияву. Витоки суб'єктного підходу в психології прямують від методологічних засад відомого російського психолога С.Л. Рубінштейна, який у загальну детермінацію психіки включав не саму по собі свідомість, а зумовленість її конкретикою буття людини.

Громадянська компетентність, як одна з базових властивостей у структурі особистості, також істотно впливає на особливості становлення особистості, її правослухняності, узгоджуючи і координуючи роботу системи особистісних і суспільних цінностей, сприяючи впорядкуванню процесів самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення, як і особистого життя в цілому [5, с. 4–6].

Громадянська компетентність є об'єктом уваги таких наук, як філософія психологія, право, педагогіка, соціологія та ін. Представники кожної із перелічених галузей науки вивчають цей феномен у своєму контексті.

У статті про мовні, комунікативні здібності та компетенції російські дослідники М. К. Кабардов та О. В. Арцишевська зазначають, що у лінгвістичній практиці зазвичай використовують поняття компетенції, а в психології – компетентності.

У самому понятті соціальної компетентності німецькі психологи Ю. Хельм, Е. Касельке і Ю. Мель [4, с. 6–9] виділяють три складові: розвиток когнітивних засобів самопізнання, можливість емоційної саморегуляції (з проблематичною вимогою «забувати блокуючі неприємні відчуття») і розвиток знань процедурного характеру (як поводитися в публічних місцях, як завойовувати прихильність і з ким варто заводити стосунки). По суті, автори в категорії соціальної компетентності вбачають три структури самоідентифікації: когнітивну, емоційну і поведінкову, які реалізуються суб'єктами життєдіяльності в соціальній практиці.

Термін громадянської компетентності використовується також для різних сфер життєдіяльності особистості: компетентність професійна, економічна, математична, правова, екологічна і т. ін.

Компетентність у психології вивчається залежно від віку, сфери діяльності суб'єктів професійного статусу, етнічної чи національної належності. За професійною спрямованістю розглядається компетентність педагога, керівника, юриста, політика, виборця і т. ін.

У сучасних вітчизняних дослідженнях компетентність виступає як одна із базових властивостей особистості. Незважаючи на це, феномен компетентності ще залишається маловивче-

ним, хоча б тому, що в психологічній науці немає єдиної думки щодо природи, механізмів вияву, розвитку та індивідуальних особливостей і структури цієї властивості.

Компетентність людини виявляється і в особистісному плані, що спонукає цілеспрямовано вести просвітницько-виховну діяльність. Як життєво значуща риса, компетентність може бути включена в систему загальних цінностей, які багато в чому визначають успішність різних видів діяльності [3, с. 6–17], зокрема, адекватної адаптації до вимог суспільства, визначених юридичним правом.

Але вже сьогодні є дослідження безпосередньо присвячені питанням виховання, формування та умовам розвитку компетентності як базової установки в структурі особистості.

Значні здобутки як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників слугують теоретичною і методологічною базою. Так, наприклад, останнім часом були проведені наукові дослідження щодо вивчення: структури компетентності спортивного менеджера; гендерних особливостей вияву компетентності в юнацькому віці; психологічних умов формування компетентності в молодших школярів; психологічних особливостей компетентності особистості у старших школярів і студентів; системної діагностики і розвитку компетентності особистості; розвитку організаторських здібностей особистості в підлітковому віці; комплексного вивчення компетентності як системної властивості особистості та порівняльного аналізу психологічної структури компетентності студентів вишу і досвідчених вчителів; динаміки індивідуально-типологічних особливостей становлення компетентності у студентів; психологічного аналізу компетентності старших школярів у використанні позаурочного часу; психологічних основ формування компетентності студентів – майбутніх вчителів тощо [5, с. 5–7].

Зазначені вище роботи вирішують важливі для психолого-педагогічної науки практико-методичні завдання, а саме: знаходження та опис прийомів і методів роботи з виховання зазначеної властивості. Однак природа, структурна організація, типологія виявів, особливості розвитку та інші характеристики

аналізованої нами властивості в умовах навчання особистості у закладі вищої освіти залишаються маловивченими.

Прагнення має свою силу, інтенсивність, способи і прийоми реалізації (динамічна характеристика). Воно оцінено з боку спрямованості мотивації, усвідомлюється й осмислюється людиною (когнітивна характеристика), переживається і регулюється суб'єктом (емоційна та регуляторна характеристика) і має початковий, проміжний та кінцевий результат. Іншими словами, кожна властивість особистості містить динамічний, мотиваційний, когнітивний, емоційний, регулятивний і продуктивний компоненти. Кожен компонент містить по дві змінні, що дозволяють охарактеризувати більш детально будь-яку властивість особистості.

Так, наприклад Р.В. Єршова у своїй роботі вказує на необхідність системного, цілісного підходу в дослідженні особистості.

Будуючи власну модель особистісної компетентності у слухачів ВНЗ, ми також спиралися на ідеї системного підходу щодо вивчення психічних явищ, які дозволяють вивчати цей феномен як єдину цілісну систему, але разом з тим структуровану.

Ми поділяємо думку Р.В. Єршової про те, що системний та цілісний підхід у вивченні та формуванні компетентності як базової властивості у студентів ВНЗ є найбільш складним і водночас важливим.

На сьогодні проблема компетентності особистості стала широко обговорюватися в науковій літературі. Це природно, оскільки саме компетентність є однією із властивостей особистості, що не тільки виявляється в конкретній діяльності, а й слугує внутрішньою умовою організації життя і діяльності людини як в побуті, так і в освітньому середовищі.

Отже, компетентність особистості посідає одне з центральних місць у спрямованості особистості та є змінною властивістю, її розвиток можливий через вивчення особистісних якостей, які формують і розвивають компетентність як системне утворення.

Компетентність як системна властивість особистості включає в себе цільові, мотиваційні, когнітивні, динамічні, регуляторні, емоційні, продуктивні і рефлексивні характеристики, які мають свою специфіку у слухачів ВНЗ.

Вивчення і розвиток особистісної компетентності у слухачів ВНЗ на сьогодні є актуальним і вимагає більш ретельного вивчення та впровадження в навчально-виховну діяльність вищих військових (фахових) навчальних закладів.

Проведене теоретичне дослідження та аналіз профільних джерел дозволили зробити такі висновки.

Існують два основні підходи щодо вивчення компетентності: аналітичний і системний. Для розвитку цієї властивості найбільш продуктивним є системний підхід, який враховує нерозривний взаємозв'язок внутрішніх компонентів компетентності та її цілісну природу.

Особливої значущості ця проблема набуває в умовах навчання особистості у спеціалізованому (військовому, профільному та ін.) ВНЗ, тобто там, де існують принципово відмінні умови соціалізації особистості.

Вікові особливості компетентності виступають, по-перше, в кількісних і якісних характеристиках різних компонентів, а також у ступені вираженості їх змінних, по-друге, в характері домінування конкретних ознак всередині, де зіставляються змінні компетентності. Зазначені лінії відмінностей визначають своєрідність вікових особливостей компетентності.

Розвиток різних компонентів компетентності може призводити до структурних змін цієї властивості і позитивно впливати на ступінь вираженості і взаємозв'язок різних її змінних, підвищуючи тим самим можливість у здійсненні організованої поведінки.

Висновки. Отже, в процесі дослідження ми дійшли висновку, що організованість студента ВНЗ є утворенням системним і багатогранним, яке ґрунтується на морально-вольових якостях особистості, вивчення яких є проблемним для психолого-педагогічної науки.

Вважаємо, що в подальшому вивченні проблеми організованості студентів ВНЗ слід зосередити увагу науковців на вивченні психологічних властивостей особистості з метою формування і розвитку високого рівня компетентності випускника вишу.

Список використаних джерел

1. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе: материалы конференции. Москва, 2003. № 10. С. 6–17.

2. Гончаров С. З. Социальная компетентность личности: сущность, структура, критерии, значение. *Образование и наука*. 2004. № 2. С. 23–28.

3. Максименко С. Д. Теоретико-методологічний контекст сучасної практичної психології // *Практична психологія в контексті культури*. Київ: Ніка-Центр, 1998. С. 144–147.

4. Овчарук О. Ключові компетентності: Європейське бачення. *Вісник «Управління освітою»*. 2003. № 3. С. 5–7.

5. Панок В. Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 4; № 5. С. 6–9.

6. Слободянюк І. А. Інноваційні підходи до формування змісту освіти соціальних педагогів та практичних психологів. *Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Мелітополь, 2007. С. 3–19.

Borets Y.

MODERN TECHNOLOGIES OF PSYCHOLOGICAL INFLUENCE AS A BASIS FOR CREATING A SAFE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN HIGHER EDUCATION

In the article analyzes the actual problem of psychological influence, which opens perspectives for a new type of social interaction of subjects of higher education in the context of creating a safe educational environment.

The main characteristic of the world is movement, change, development, and the main content of life and the fundamental means of human existence is its development, which is fully and intensively observed in the student's age. Student development as a social and personal phenomenon is carried out primarily in education, therefore the main social and individual life of a young person is concentrated in the field of education. A socially important task for educators is to provide for the development of such an educational space, in which a person from an early age would be aware of his social significance and through the system of value attitudes acquired experience of interaction with society.

Educational institution, as John Dewey argued, fulfilling the social order of the society, "can create in the project a type of society that we would like to have". Individual personality is one of the basic psychological resources that underlies self-sufficient, initiative and productive life. The world in which a person lives, becomes complex and controversial. In order to develop a reasonable strategy of our own lives in this world, one must have a high intellectual and creative potential, high professionalism, therefore one of the most important tasks of higher education is the personal and professional development of students.

The need for a comprehensive development of the younger generation is due to the social need for new types of thinking and new ways of transforming reality. An authoritarian high school, which until recently was dominant, envisaged the

fulfillment of a social order for a certain type of person. Unfortunately, even today, the traditional high school continues to be oriented towards the society, purposefully forming the personality necessary for the state, professional specialist, who meets the social order, has the necessary political orientation, is loyal. This does not mean that this model totally ignores the individual needs and needs of students, but they are encouraged and satisfied only when they are in the interest of the state.

Key words: *competence, civic competence, educational environment, innovations, innovation, personality.*

References

1. Bolotov, V. A. (2003), *Competency model: from idea to educational program*, materials of conference, issue number 10, pp. 6–17.
2. Goncharov, S. Z. (2004), "Social competence of the individual: essence, structure, criteria, meaning", *Education and Science*, issue number 2 (26), pp. 23–28.
3. Maksimenko, S. D. (1998), "Theoretical and methodological context of modern practical psychology", *Practical psychology in the context of cultures*, Nika-Center, Kyiv, view, pp. 144–147.
4. Ovcharuk, O. (2003), "Key Competencies: European Vision", *Journal of Management Education*, issue number 3, pp. 5–7.
5. Panok, V. G. (1998), "Conceptual approaches to the formation of the personality of a practicing psychologist", *Practical Psychology and Social Work*, issue number 4 and issue number 5, pp. 6–9.
6. Slobodyanyuk, I. A. (2007), "Innovative approaches to the formation of the content of education of social pedagogues and practical psychologists", *Socio-psychological peculiarities of professional activity of social workers*, materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference, Melitopol, pp. 3–19.